

דף שבועי

בס"ד

פרשת משפטים, תשפ"ו, מספר 1656

לא תכרות להם ברית – לדורות מאיר סיידלר

עממין כבר אבדו. וזה אמנם יחשוב אותו (רק) מי שלא הבין ענין (ההבדל בין) מנהג נהג לדורות ואינו נוהג לדורות ... מפני שאלה מצוות (הנוהגות לדורות) אינן נקשרות בזמן ולא במקום מיוחד כמו המצוות המיוחדות במדבר (שאינן נוהגות לדורות) ... ובכלל הנה ראוי לך להבין ולדעת ההבדל אשר בין המצוות (עצם הציווי) והדבר ההוא שנצטוונו עליו ... ולא בהעדר הדבר (בגלל היעדר הדבר) שנצטוונו עליו תשוב (תהפוך) המצווה בלתי נוהגת לדורות.

לדעת הרמב"ם, גם אם האובייקט שעליו חלה המצווה (בלשון הרמב"ם: "הדבר שנצטוונו עליו") נעלם מתוקף נסיבות כלשהן, המצווה עדיין שרירה וקיימת, היא נכללת במצוות הנוהגות לדורות ולכן גם נמנית עם תרי"ג המצוות.

במבט ראשון ניתן לחשוב שזוהי קביעה פורמלית בלבד, שהרי בפועל אין הבדל בין האיסור לכרות לכנענים ברית, לבין, למשל, המצווה לאכול את הפסח כאשר מותנינו חגורים ונעלינו לרגלינו. לדעת הרמב"ם, הראשונה היא אומנם מצווה לדורות בעוד שהשנייה היא מצווה לשעתה בפסח מצרים, אולם בפועל, את שתי המצוות הללו לא נשוב לקיים לעולם. אולם, עיון בדברי הרמב"ם המובאים להלן מעלה, שיש הבדל מהותי בין מצווה לדורות לבין מצווה לשעתה, גם אם המצווה לדורות אינה נוהגת בפועל.

בשורש השלישי של ספר המצוות הרמב"ם מרחיב על טיבן של תרי"ג המצוות, ואלה דבריו:

דע כי אמרם (מכות כג ע"ב) תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה מסיני מורה על היות זה המספר מהמצוות הנוהגות לדורות, כי מצוות שאינן

פרשתנו גדושה במצוות. אחת מהן הוא האיסור לכרות ברית ליושבי הארץ: "לא תכרת להם ולא להיהם ברית" (שמ' כג:לג).

הרמב"ם פוסק מצווה זו כאחת משס"ה מצוות לא תעשה, וזו לשונו בספר המצוות (מצוות לא תעשה מח, ההבהרות שבסוגריים שלי):

הזהירנו מכרות ברית עם ... שבעה עממים. והוא אמרו יתעלה 'לא תכרות להם ברית'. וכבר ביארנו במצות עשה קפ"ז שמלחמת שבעת העממים וכל אשר בא בהם ראוי למנותו ושהוא לא ילך דרך מצוות (לא נחשב לאחת המצוות) שאין נוהגות לדורות.

הרמב"ם מתייחס כאן לשורש השלישי מתוך הי"ד שורשים שניסח בהקדמה לספר המצוות. בשורש זה הוא מבהיר כי "אין ראוי למנות מצוות שאין נוהגות לדורות". לפי הרמב"ם, אם כן, האיסור לכרות ברית לכנענים נמנה עם מצוות לא תעשה שנוהגות לדורות, למרות שהכנענים כבר חלפו עברו מן העולם ולא ישובו עוד.

מצוות עשה קפ"ז, שאליה הפנה אותנו הרמב"ם במובאה הקודמת, דנה בחובה להוריש את שבעת העממים (על פי במ' לג:נג: "וְהוֹרַשְׁתָּם אֶת הָאֲרָץ וַיִּשְׁבְּתָם בָּהּ"). שם הרמב"ם מסביר, מדוע לשיטתו במקרים מסוימים גם מצוות שלעולם לא נוכל לחזור ולקיימן יכולות להיחשב מצוות הנוהגות לדורות, ובכך להיכלל בתרי"ג המצוות:

ואולי יחשוב חושב שזאת מצוה (המצווה לגרש מארץ ישראל את שבעת העממים הכנענים) שאינה נוהגת לדורות, אחר (בגלל) ששבעת

* ד"ר מאיר סיידלר מלמד פילוסופיה יהודית באוניברסיטת אריאל ובבר-אילן.

יוצא באופן פרדוקסאלי, שהעיסוק המחשבתי במצוות ובטעמיהן חשוב דווקא במצוות שאינן נוהגות בפועל – בין אם נהגו פעם, בין אם לא נהגו בפועל אף פעם. זאת משום שבמצוות שנוהגות בפועל, בין אם עכשיו בין אם לעתיד לבוא, יש לנו את המצווה עצמה שפועלת את פעולתה, על דרך "אחרי המעשים נמשכים הלבבות" (ספר החינוך ט"ז), בעוד שבמצוות שאינן אנו מקיימים בפועל, אין מעשה שאחריו יכול להימשך הלב, וממילא כל מה שנוותר הוא המחשבה על המצווה: החובה לדרוש אותה.

היות שהאיסור לכרות ברית לכנענים שכבר אינם קיימים ולעולם לא ישובו נמנה על ידי הרמב"ם במניין תרי"ג המצוות שניתנו לדורות, עלינו להניח שמשוקעים בו עקרונות שרלוונטיים לכל הדורות. שאם לא כן, אין טעם "לדרוש אותן", בוודאי שלא לשיטת הרמב"ם הקובע במורה נבוכים (חלק ג, פרק לא) שאין במצוות ולו מצוה אחת שאין לה תועלת, כי הרי המצוות ניתנו לנו במפורש "לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים" (דב' ו:כד). בנידון דידן התועלת יכולה להיות, באופן מוצהר, אך ורק בדרישה.

כריתת ברית בהקשר שבו היא נאמרה אצלנו בפרשה מכוונת כמובן לכריתת ברית עם לאום אחר, ולא כריתת ברית בין יחידים. נראה לי שהדרישה המצווה עלינו ("דרוש וקבל שכר") הקרובה ביותר לפשט האיסור שרלוונטית לכל הזמנים היא הדרישה שלעולם נזכור שארץ ישראל שייכת אך ורק לעם ישראל. גם אם יושבים בתוכנו עמים אחרים אין לכרות איתם ברית שמבטיחה להם זכויות לאומיות בארץ ישראל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

נוהגות לדורות אין קשר להם בסיני... לפי שעיקר התורה היא בסיני... וקראה "מוֹרֶשֶׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב" (דב' לג:ד), ומצוה שאינה נוהגת לדורות אינה לנו מורשה, שאמנם יקרא מורשה מה שיתמיד לדורות... ומאמרם גם כן כי כל איבר ואיבר כאילו הוא יצווה האדם בעשיית מצוה ומצוה, וכל יום ויום כאילו יזהיר אותו מעבירה, ראייה היות זה המספר לא יחסר לעולם.

במילים אחרות: כמו שמבנה גוף האדם לעולם לא ישתנה, וכמו ששנת החמה לעולם תהיה 365 ימים, כך גם המצוות שניתנו לדורות תהיינה תקפות לעולם. קיים קשר מהותי בין ההווה הקיומית של האדם – בפרט היותו יצור גופני (רמ"ח אברים) והיותו כפוף לשלטון הזמן (שס"ה ימי שנת החמה) – שלעולם לא תשתנה, לבין המצוות שניתנו לדורות שגם הן לעולם לא תשתנינה. רמ"ח העשה ושס"ה הלא תעשה של התורה מתאימות להווה הארצית של אדם כמו כפפה על היד.

למעשה, הרמב"ם מתמודד כאן עם בעיה מובנית בתורה. התורה שניתנה בתקופה היסטורית מסוימת נמצאת, אם יורשה לי לומר כך, במלכוד מסוים: טענת הרלוונטיות הנצחית של התורה ומצוותיה עומדת מול העובדה שהתורה התנסחה ויסדה את הנהגותיה בהתאם לעולמו של הדור שקיבל אותה בתקופה היסטורית מסוימת. למשל, התורה אינה יכולה להתייחס להישגים טכנולוגיים שלא היו קיימים בתקופת נתינתה. אשר על כן, היא הייתה חייבת לצקת מושגים נצחיים לכלים של תקופה היסטורית מסוימת, בנידון דידן, תקופת מתן תורה. מעבר לאספקט הטכנולוגי יש כאן אספקטים חברתיים, מדעיים, היסטוריים, ערכיים ועוד שגם הם משתנים במשך הדורות והופכים מצוות מסוימות לבלתי ישימות בפועל.

נדמה שחז"ל מציעים תשובה למתח שבין נצחיות התורה לבין העובדה שהיא ניתנה בתקופה היסטורית מסוימת, כאשר הם מציינים שקיימות מצוות שכבר בעת נתינתן לא ניתנו ליישום, ובכל זאת נכללו בתורה (ובמניין תרי"ג מצוות). כך למשל, המקרה של בן סורר ומורה שלא היה ועתיד גם לא להיות (לדעת רבי שמעון), וכן עיר הנידחת (לדעת רבי אליעזר). אם כן, למה ניתנו מצוות אלה, ועוד לדורות? תשובת הגמרא היא "דרוש וקבל שכר" (סנהדרין עא ע"א).